

Orgelbyggarna Walcker och Sauers verksamhet i Sverige

AV ANDERS JOHANSSON

De båda välkända och för tysk romantisk orgelmusik så centrala orgelbyggarna *Walcker och Sauer* hade en förhållandevis stor export av instrument till Sverige under 1900-talets första årtionden, framför allt mellan åren 1920-1925. På grund av bristande teknisk kvalitet och orgelmodets svängningar finns endast två instrument bevarade av denna produktion; nämligen *orgeln i Malmö Caroli* och *Stadshusorgeln i Stockholm*, vilken ju är högaktuell genom den snart förestående totalrenoveringen. Övriga instrument från den totala produktionen av omkring 30 instrument förefaller vara bortglömda och okända för orgelsverige, varför jag tycker det är på sin plats att presentera en del material kring några av de orglar som firmorna byggde i Sverige.

Genom min kontakt med Malmös helt och delvis bevarade Walckerorglar har jag lärt mig uppskatta och intressera mig för den tyska delen av vår senromantiska orgelhistoria. Denna del av vår orgelhistoria nämns ofta i förbigående som lågbudgetalternativ i förhållande till våra inhemska firmor Åkerman och Setterquist. Visserligen har det i efterhand visat sig att de tyska instrumenten i tekniskt hänseende hade kortare

Eberhard Friedrich Walcker

livslängd, men som klangliga konstverk är de både mer centrala delar av det högstående europeiska orgelbyggeriet och ideomatiska instrument för den tyska senromantiska orgelmusik som hör till standardrepertoaren.

Artikeln inleds med en koncentrerad redogörelse av de båda firmornas utveckling och historik för att sätta in de tyska orglarna i Sverige i sin kontext. Det kan också vara intres-

sant att jämföra Stadshusorgeln med de största andra orglarna Walcker byggde. Därefter följer ett urval av Walcker och Sauers instrument i Sverige, huvudsakligen inriktat på de största instrumenten.

E.F.Walcker&Cie, Orgelbau Ludwigsburg

Tidpunkten för grundandet av firmen Walcker brukar räknas till 1820, då Eberhard Friedrich Walcker (1794-1872) började bygga orglar i en tvårumslägenhet i Ludwigsburg, med en medhjälpare. Han hade lärt orgelbyggarkonsten hos fadern Johann Eberhard Walcker, som bland annat byggt en orgel till Garnisonskyrkan i Ludwigsburg redan 1786. Till att börja med var Eberhard Fridrich mycket influerad av Abbé Voglers idéer om kombinationstoner, vilket märks tydligt i det första riktigt stora projektet, den 74 stämmiga orgeln till St. Paulskyrkan i Frankfurt a. M. 1827-33 (Totalförstörd vid bombangrepp 1944). Orgeln i Frankfurt blev något av ett genombrott med sina innovationer, bl a en mycket fyllig och innovativ 32'Contrabass. Walckers ryktbarhet spred sig snabbt och redan 1842 hade verksamheten expanderat till 30 anställda. Vid den tiden började Walcker bygga orglar

med mekaniska kägellådor, som han också brukar anses vara uppfinnare av, även om det fanns enstaka liknande lådkonstruktioner tidigare. De äldsta sönerna Heinrich och Fritz blev delägare i firmen 1854, varefter firmanamnet blev E.F.Walcker & Cie.

1849-56 byggdes den 100 stämmiga orgeln till Ulms Münster. Den hade mekaniska kägellådor med tre barkermaskiner och registratur med barkermaskiner och registersväl-lare. Fjärde manualen hade inga egna stämmor; istället kunde alla tungstämmor från de övriga verken spelas från denna klaviatur. Aristide Cavallé-Coll besökte Ulm i september 1856 och beskrev orgeln i ett brev till Lemmens:

Jag hade önskat, att Ni varit med mig, för att pröva detta gigantiska verk. Det behövs en man av din storhet, för att kunna utnyttja möjligheterna hos ett så praktfullt

Frankfurt Paulskirche

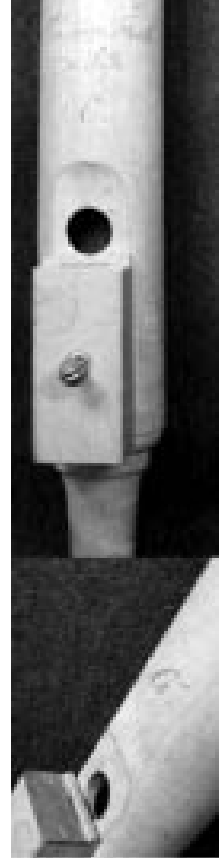
instrument: 110 register [sic 100], fördelade över 4 manual- och två pedalklaviaturer. Fasadprincipalen är 32 fot; de största piporna har en genomskärning på 2 fot, med en längd på ungefär 40 fot. Det är oerhört stort, men kyrkan är så enorm, att de på avstånd ser ut som vanliga 16-fotspipor. [...] Hantverket i orgelns innanmäte är imponerande; en högrest skog av pipor av alla former och storlekar. Det verkar, som Herr Walcker i denna orgel ville förena allt, som den moderna konsten äger och som han själv har bidragit till.

Friedrich "Fritz" Walcker

stämmor fördelade på fyra manual- och två pedalverk. Eberhard Friedrich Walcker var vid det här laget för gammal för att företa resan till Amerika, varför sonen Fritz istället fick ansvar för att montera orgeln i Boston. Fraktfartyget "Presto" tog, sitt namn till trots, hela tre månader på sig att skeppa orgeln till Amerika.

Orgeln kom att få betydande inverkan på utvecklingen av den amerikanska orgeltypen. Senare har den flyttats till Methuen Memorial Hall och tyvärr byggts om i olika omgångar, senast genomgripande 1946-49 av Aeolian-Skinner. Ur svensk synvinkel är just denna Walckerorgel speciellt intressant, eftersom den skånska orgelbyggaren Rasmus Nilsson sägs ha varit med om att bygga den under sin lärotid hos Walcker [enl Norlind, kronologin med året 1868 är dock 10 år för sent].

Traversfloete

Man kan anta att detta besök gav Cavaillé-Coll inspiration till den lika stora orgeln i Saint Sulpice några år senare.

1857-1863 byggde firman en orgel till Boston Music Hall med 89

Disposition Boston, Music Hall, 1857-1863, Opus 193

I Manual (25 stämmor)

Principal	16'
Tibia Major	16'
Viola Major	16'
Principal	8'
Gedeckt	8'
Floete	8'
Viola di Gamba	8'
Gemshorn	8'
Quint	5 1/3'
Octav	4'
Fugara	4'
Hohlfloete	4'
Flüte d'amour	4'
Terz	3 1/5'
Quint	2 2/3'
Octav	2'
Waldfloete	2'
Cornett 5 fach	5 1/3'
Mixtur 6 fach (tershaltig)	
Scharff 4 fach (tershaltig)	
Basson (C-c1)	16'
Ophycleide (c-a3)	8'
Trombone (C-c1)	8'
Trompete (c-a3)	4'
Clairon	4'

II Manual (18 stämmor)

Bourdon	16'
Principal	8'
Gedeckt	8'
Quintatoen	8'
Salicional	8'
Dolce	8'
Quintflöte	5 1/3'
Octav	4'
Rohrfloete	4'
Traversfloete	4'
Nasard	2 2/3'
Octav	2'
Mixtur 6 fach (tershaltig)	
Trombone (C-g)	8'
Basson (C-c1)	8'

Trombone (c-a3)	4'
Hautbois (a-a3)	4'
Cornettino	4'

III Manual (15 stämmor)

Gedeckt	16'
Principalfloete	8'
Spitzfloete	8'
Bifra 2fach	8' & 4'
Gedeckt	8'
Viola	8'
Principalfloete	4'
Hohlpfeife	4'
Dolce	4'
Flautino	2'
Superoctav	1'
Sexquialtera 2 fach	
Clarino (C-c1)	8'
Clarin (c-a3)	4'
Physharmonica (egen svällare)	8'

IV Manual (11 stämmor)

Bourdon	16'
Geigenprincipal	8'
Aeoline	8'
Conzertfloete	8'
Gemshorn	4'
Piffaro 2 fach	4' & 2'
Vox angelica	4'
Quint	2 2/3'
Piccolo	2'
Corno bassetto	8'
Vox humana	8'
(egen svällare och trem.)	

Pedal I (18 stämmor)

Principalbaß	32'
Grand Bourdon	32'
(egentligen 32' kornett)	
Contre Violon	16'
Octavbaß	16'

Subbaß	16'
Octavbaß	8'
Hohlfloetenbaß	8'
Violoncell	8'
Octav	4'
Cornettino	2'
Bombardon	32'
Trombone	16'
Trompete	8'
Corno Basso	4'
Pedal II (6 stämmor)	
Bourdon	16'
Viola	8'
Floete	8'
Floete	4'
Waldfloete	2'
Basson	16'

Koppel mm (11st)

I/Pneumatik	
II/I	
III/I	
IV/I	
I/P	
II/PIII/P	
IV/P	
alle Man./P	
Fortheabtheilung/Pedal	
Pianoabtheilung/Pedal	
Svällare man II och Pedal II	
Svällare Physsharmonica	
Registersvällare	
Sex fasta kombinationer	

1868 trädde ytterligare en son in i firman efter studier i utlandet, nämligen Carl. Vid Eberhard Friedrich Walckers död 1872 hade firman levererat 278 orglar från fabriken i Ludwigsburg. 1883 byggdes världens hittills största orgel med 124 stämmor till domkyrkan i Riga (se artikel av

Carl Walcker

Eberhard Walcker

Dortmund, St.- Reinoldi-kirche

Jan H Börjesson). 1887 blev även de yngsta Walckersönerna, Paul (1846-1928) och Eberhard (1850-1926), delägare i firman. Vid Fritz Walckers död 1895 kom hans son Oscar in i släktföretaget som företrädare för den yngre generationen. Efter att Eberhard Walcker drog sig tillbaka 1916, blev Oscar ensam ägare till orgelbyggeriet. Även efter andra världskriget har företaget stannat inom familjen, vilket redogörs utförligare för i slutet av kapitlet om Sauer.

Produktionstakten ökade under slutet av 1800-talet så, att Walcker redan 1902 levererade sin tusende orgel. Redan mot slutet av 1880-talet började firman använd rörpneumatik i kombination med kägellådor och 1905 färdigställdes den första orgeln med elektrisk traktur, till konsertorgeln i München Odeons festsal.

Oscar Walcker lärde känna Albert Schweitzer och framför allt Emil Rupp vid sin tvåmånadersvisstelse i samband med ett orgelbygge

Disposition Dortmund, St.- Reinoldi-kirche 1909, Opus 1500

Hauptwerk (20 stämmor)

Prinzipal	16'
Bourdon	16'
Prinzipal	8'
Prestant	8'
Hohlflöte	8'
Viola di Gamba	8'
Bourdon	8'
Gemshorn	8'
Dulciana	8'
Quintatön	8'
Oktave	4'
Rohrflöte	4'
Quinte	2 2/3'
Oktave	2'
Cornett 3-5 fach	8'
Mixtur 4 fach	2'
Cymbel 4 fach	2/3'
Bombarde	16'
Trompete	8'
Clairon	4'

Positiv (13 stämmor)

Rohrföte	16'
Flötenprinzipal	8'
Flüte harmonique	8'
Salicional	8'
Nachthorn	8'
Unda Maris	8'
Fugara	4'
Flauto dolce	4'
Quinte	2 2/3'
Flautino	2'
Mixtur 4 fach	1 1/3'
Basetthorn	8'
Basson	8'
Glockenspiel	

Schwellwerk (21 stämmor)

Bourdon	16'
Hornprinzipal	8'

Traversflöte	4'
Liblich Gedackt	8'
Gambe	8'
Voix céleste	8'
Prinzipal	4'
Flüte octaviante	4'
Salicet	4'
Quinte	2 2/3'
Flageolet	2'
Terz	1 3/5'
Superquinte	1 1/3'
Septime	1 1/7'
Piccolo	1'
Mixtur 5 fach	2 2/3'
Basson	16'
Trompete	8'
Oboe	8'
Clairon harmonique	4'
Tremolo	

Solowerk (17 stämmor)

Bourdon	16'
Synthematon	8'
Fugara	8'
Hornföte	8'
Quinte	5 1/3'
Terz	3 1/5'
Geigenprinzipal	4'
Nasard	2 2/3'
Septime	2 2/7'
Doublette	2'
Groß-kornett 1-8 fach	8'
Cornettino 1-3 fach	8'
Tuba Magna	16'
Tuba Mirabilis	8'
Cor harmonique	4'
Trompete	8'
Clarinette	8'

Echowerk (13 stämmor)

Quintatön	16'
Prinzipal	8'
Viola	8'
Vox angelica	8'
Bourdon doux	8'
Gemshorn	4'
Nasard	2 2/3'
Flautino	2'
Larigot	1 1/3'
Flageolet	1'
Cornett-Mixtur 4 fach	
Vox humana	8'
Trompete	8'
Tremolo	

Pedal I (16 stämmor)

Contra-Prinzipalbaß	32'
Prinzipalbaß	16'
Contrabaß	16'
Subbaß	16'
Salicetbaß	16'
Quintbaß	10 2/3'
Violon	8'
Bourdon	8'
Terz	6 2/5'
Quinte	5 1/3'
Septime	4 4/7'
Prinzipalflöte	4'
Cornettbaß 4 fach	8'
Contra-Posaune	32'
Posaune	16'
Trompete	8'
Donner	

Schwellpedal (5 stämmor)

Bourdon	16'
Baßflöte	8'
Cello	8'
Basson	16'
Clairon	4'

i Strassburg 1897. Han tog starka intryck av deras idéer, varför firman Walcker tidigt influerades av den Elsassiska orgelreformen. Ett mycket lyckat exempel härpå lär ha varit den 106-stämmiga orgeln till St. Reinoldikyrkan i Dortmund 1909 med fem manualer och elektrisk traktur.

Vid denna orgel var den holländske orgelkompositören Gerhard Bunk organist från 1925 tills kyrkan och orgeln förstördes i andra världskrigets slutskede. Orgeln lär ha haft en alldeles särskild frisk och vacker klang och influenserna från Paris Notre Dame är uppenbara:

1912 färdigställdes den påkostade och jättelika orgeln till den återuppbyggda S:t Michaeliskyrkan i Hamburg. En levande bild av den orgelns historia och tillkomst lämnade dr Oscar Walcker i det tal han höll 1933 då professor Sittard avtackades från sin kyrka; han sade bland annat:

Var och en som utsågs att medverka vid konstruktionen av detta verk var väl medveten om uppgiftens storhet, att det i den nyuppförda Michaeliskyrkan måste uppbyggas ett orgelverk som, tillverkat av bästa material, i klangligt och tekniskt hänseende förenade det som i dåtidens orgelbyggarkonst ansågs som det bästa och mest fulländade. Vi var emellertid också medvetna om att den stora Michaelisorgeln måste höja sig över tidens klangideal och åsikter och vara vägledande för kommande tider. Den av kyrkorådet utnämnde sakkunnige och organisten, Alfred Sittard, gjorde upp dispositionen till den största och mest fulländade kyrkorgel som någonsin prytt en tysk evangelisk kyrka.

Denna disposition planerades efter ingående studier av den tyska orgelbyggarkonsten, särskilt verk av Gottfried Silbermann och hans elev Johann Gottfried [sic Zacharias] Hildebrandt, vilken byggd den gamla Michaelisorgeln, samt Josef Gabler och andra tyska mästare. Man blickade även mot den parisiska orgelbyggaren Aristide Cavaillé-Coll och mot det högtstående engelska orgelbyggeriet.

Det stod helt klart för Alfred Sittard att den orgeltyp som byggdes i Tyskland vid slutet av 1800-talet, som försummade mixturer och

alikhvoter och föredrog grundtonsmätade stämmor, på intet sätt kunde vara riktningssgivare för den nya Michaelisorgeln. De båda strassburgarna Albert Schweitzer och Emil Rupp, kämpade vid den tiden för en orgelreform i Tyskland och förklarade krig mot den romantiska orgeln. Mitt i denna tid av kamp mellan de traditionella och de nya idéerna fick man nu uppgiften att planlägga och

bygga monumentalverket för Michaeliskyrkan.

Tjugofem år har förflutit sedan dess. Världskriget har brusat fram över oss, nya insikter har vunnits inom orgelbyggnadskonsten; barockens klangvärld har i hög grad påverkat orgeln och orgelmusiken. Ett nytt klangideal är i vardande. Man frågar sig: Var den väg man då slog in på riktig?

Disposition Hamburg Michaelis 1912, Opus 1700

Manual I:

Prinzipal	16'
Oktave	16'
Grobgedackt	16'
Oktave	8'
Principal	8'
Schweizerpf.	8'
Gemshorn	8'
Dulcian	8'
Grobgedackt	8'
Doppelflöte	8'
Konzertflöte	8'
Quinte	5 1/3'
Oktave	4'
Prinzipal	4'
Gemshorn	4'
Orchesterfl.	4'
Quintatön	4
Quinte	2 2/3'
Oktave	2'
Kornett	IV-V
Grossmixtur	VII
Cymbel	III
Posaune	16'
Trompete	8'
Klarine	4'

Manual II:

Rohrgedackt	16'
Prästant	8'
Prinzipal	8'
Gambe	8'
Bordun	8'
Nachthorn	8'
Hohlflöte	8'
Spitzflöte	8'
Rohrflöte	8'
Oktave	4'
Prästant	4'
Viola	4'
Rohrflöte	4'
Spitzflöte	4'
Quinte	2 2/3'
Fugara	2'
Feldflöte	2'
Terz	1 3/5'
Septime	1 1/7'
Mixtur	IV-VI
Scharff	III-IV
Basethorn	16'
Flügelhorn	8'
Krummhorn	8'
Engl. Horn	4'
Glockenspiel	

Manual III:

Gambe	16'
Liebl.Gedackt	16'
Prinzipal	8'

Geigenprinzipal	8'	Bordun	8'
Gemshorn	8'	Hornflöte	8'
Aeoline	8'	Oktave	4'
Vox Coelestis	8'	Gemshorn	4'
Gedackt	8'	Quinte	2 2/3'
Quintatön	8'	Bauernflöte	2'
Portunalflöte	8'	Gloekenton	IV
Oktave	4'	Mixtur	IV
Fugara	4'	Trompete	8'
Liebesgeige	4'	Vox Humana	8'
Querflöte	4'	Schalmei	4'
Oktave	2'		
Rauschpfeife	2+2 2/3		
Kornett	III-VII		
Mixtur	V		
Helikon	16'		
Tuba Mirabilis	8'		
Horn	8'		
Oboe	8'		
Trompete	4'		
Klarine	2'		

Manual IV:

Bordun	16'
Nachthorn	16'
Sytematophon	8'
Prinzipal	8'
Viola	8'
Salicional	8'
Unda maris	8'
Doppelgedackt	8'
Jubalflöte	8'
Deutsche Flöte	8'
Prinzipal	4'
Oktavflöte	4'
Orchestergeige	4'
Kleingedackt	4'
Nasat	2 2/3'
Waldflöte	2'
Sifflöte	1'
Terz	1 3/5'
Kornett	III-IV
Mixtur	V
Cymbel	IV
Sesquialtera	II
Fagott	16'
Solotrompete	8'
Klarinette	8'
Vox Humana	8'
Soloklarine	4'
Glockenspiel	

Manual V:

Quintatön	16'
Prinzipal	8'
Fugara	8'
Echogambe	8'
Vox Angelica	8'
Gemshorn	8'

Pedal:

Grossprinzipal	32'
Grossgedackt	32'
Untersatz	32'
Kontrabass	16'
Geigenbass	16'
Gemsh.-Bass	16'
Salicetbass	16'
Prinzipalbass	16'
Subbass I	16'
Subbass II	16'
Gedacktbas	16'
Flötenbass	16'
Rohrflöte	16'
Rohrquinte	10 2/3'
Oktave	8'
Prinzipal	8'
Cello	8'
Geigenbass	8'
Bassflöte	8'
Terz	6 2/5'
Oktave	4'
Choralbass	4'
Violine	4'
Terz	3 1/5'
Septime	2 2/7'
Oktave	2'
Salicet	2'
Flachflöte	1'
Kornett	IV
Mixtur	VI
Bombarde	32'
Bass Tuba	16'
Posaune	16'
Tuba	8'
Trompete	8'
Klarine	4'
Horn	4'

Pedal Fjärrverk:

Kontrabass	32'
Subbass offen	16'
Subbass ged.	16'
Geigenbass	16'
Posaune	16'

Personligen skulle jag vilja svara ja på denna fråga. En ingående undersökning visade att endast små förändringar var nödvändiga för att anpassa detta orgelverk också till högt ställda krav i ljuset av de nya insikterna. (översättning: Peter Sjunnesson)

Vid invigningen av orgeln uruppförde Alfred Sittard Fantasie und Fuge über BACH av Reger. Detta jättelika instrument magasinades under andra världskriget för att skyddas för bombangrepp. Efter kriget ersattes det istället av ett ny Steinmeyerorgel och vad som sedan har hänt med den magasinerade Walckerorgeln verkar inte riktigt utrett!

Första världskriget innebar givetvis stora svårigheter för hela den tyska orgelbyggeribranschen och utvecklingen stannade av under ett par år. Precis före krigets utbrott

hann man dock leverera det 73 stämmiga verket till S:t Petri kyrka i Malmö. Samma år arbetade över 200 arbetare i den enorma orgelfabriken i Ludwigsburg.

Efter freden 1918 tog utvecklingen fart igen med Oscar Walcker som ensam ägare och visionär. Hans samarbete med prof.dr. Willibald Gurlitt ledde fram till den s k Praetoriusorgeln vid Freiburgs universitet 1921. Disposition och pipornas mensurer hämtades från Praetorius "Syntagma musicum" från 1619. Tekniskt sett var orgeln dock helt modern, byggd med Taschenlådor, ett system med frånströmmande luft som Walcker övergav de pneumatiska kägellådorna för redan vid seklets början.

Praetoriusorgeln innebar alltså att Oscar Walcker förde orgelrörelsen även in i fas två; nu med tyska histo-

Oscar Walcker

riska förebilder. Detta ledde i sin tur till de uppmärksammade Orgeltagungen i Freiburg 1926. Året dessförinnan hade Schnittgerorgeln i Hamburg S:t Jacobi återupptäckts och uppmärksamats

Disposition Nationalpalatset, Barcelona 1929, opus 2222

Teclado I: C-c4

Principal	16'
Bordón	16'
Montre	8'
Principal	8'
Violoncello	8'
Bordón	8'
Flauta armónica	8'
Dulciana	8'
Prestant	4'
Flauto abierta	4'
Flauta chimenea	4'
Nasardo	22/3'
Doublette	2'
Lleno	III-IV
Corneta	III-V
Fourniture	IV-VI
Cimbala	III
Bombarda	16'
Trombone	8'
Clarín	4'

Teclado II: C-c5 Expresivo

Flauta chémena	16'
Principal	8'
Flauto	8'
Quintatón	8'
Flûte à bec	8'
Salicional	8'
Unda maris	8'
Principal	4'
Cor à chamóis	4'
Flauta octaviante	4'
Nasard à chim.	2 2/3'
Piccolo arm.	2'
Terza	1 3/5'
Quinta	1 1/3'
Septima	1 1/7'
Fifre	1'
Armonia progr.	IV-VII
Fagót	8'
Clarinette	8'
Baritono	4'
Trémolo II	

Teclado III: C-c5 Expresivo

Gamba mayor	16'
Bordón dulce	16'
Prestant	8'
Viola alta	8'
Cor à chamóis	8'
Bordón	8'
Gamba	8'
Vox celeste	8'
Octava	4'
Viola	4'
Quintatón	4'
Cor de nuit	4'
Nasardo à bec	2 2/3'
Octavin	2'
Larigot	1 1/3'
Flautino	1'
Corneta	III-IV
Plein jeu	III-V
Fagót	16'
Trompeta armón.	8'
Oboe	8'
Clarín armónico	4'
Trémolo III	

Teclado IV: C-c4 Expresivo

Cor de nuit	16'
Syntematofon	8'
Flauto dulce	8'
Cor de nuit	8'
Fugara	8'
Viola celeste	8'
Gran Nasardo	51/3'
Prestant	4'
Bordón	4'
Gran Terza	3 1/5'
Quinta	2 2/3'
Octava	2'
Doublette	2'
Gran Corneta	IV-VIII
Tuba magna	16'
Tuba mirabilis	8'
Corno	8'
Vox Humana	8'

Cor armónica	4'
Clarín	2'
Pianoforte	
Banjo	
Xylofón	
Campanas tubulares	
Trémolo IV	

Teclado V: C-c4 Expresivo

Quintatón	16'
Principal	8'
Flauta alemana	8'
Octava	4'
Flageolet	2'
Fourniture	IV-V
Corno	8'
Arpa celesta	
Campanas cimbales	
Trémolo V	

Organo de ecós:

Bordón de eco	8'
Viola de eco	8'
Vox angélica	8'
Flûte à bec	4'
Campanelli	I-III
Trompeta	16'
Vox Humana	8'
Chalumeau	4'
Trémolo V Eco	

Pedalierra: C-g1

Gran Flautado	32'
Gran Bordón	32'
Gran Flauta	16'
Montre	16'
Contrabajo	16'
Violon III	16'
Flûte à bec II	16'
Subajo	16'
Bordón	16'
Gran Nasardo	10 2/3'
Oktava bajo	8'
Violoncello	8'

Violón	8'
Flauta baja	8'
Bordón	8'
Salicional V	8'
Gran Terza	6 2/5'
Nasardo	5 1/3'
Oktava	4'
Principal V	4'
Flauta II	4'
Terza y Séptima	3 1/5' y 2 2/7'
Flûte à bec	2'
Flautino	1'
Corneta IV	IV
Fourniture	VI
Gran Bombarda	32'
Bombarda	16'
Trombone IV	16'
Fagót	16'
Trombone	8'
Tromp. dulce III	8'
Bajón V	8'
Trompeta	4'
Corneta	2'

Juegos a percusión:

4 camp. igl (Ped.)
Camp. igl (efecto pneumático)
Efecto de reloj (Tamtam)
Gong, ejec en pp
Gong, golpe piano
Gong, golpe fuerte
Cimbala à trémolo
Platillos, golpe fuerte
Triángulo à trémolo
Castanuelas
Tambor pequela á trémolo
Gran tambor à trémolo
Gran Tambor, golpe fuerte
Trueno Bajo
Trueno fuerte

1929 byggdes en systerorgel till orgeln i Stockholms konserthus, nämligen den till världsutställningen i Barcelona, uppställd i Nationalpalatset.

vid Orgeltagungen. Den ekonomiska krisen i mellankrigstidens Tyskland ledde till nedskärningar och till att man var tvungen att satsa huvudsakligen på export, bl a till Norge och Sverige.

Vid den tiden ansågs redan den romantiska orkestrala estetiken från sekelskiftet förlegad, trots att vi idag

upplever dessa 20-tals instrument som pneumatikens och senromantikens verkliga ytterlighet och slutpunkt! I den historik som Walcker publicerade 1933 skrivs följande:

Efter det meningsutbyte som i mer än ett årtionde förts med stor inlevelse i tal och skrift för och emot barockorgeln, kan man idag fastslå

att förkrigstidens romantiska orgel med sina orkestrala återklanger hör till det förgångna. Istället för den övervägande grundtoniga, massiva klangen är det nu den genomskinliga, i alla tonlägen färgrikt lysande och klara klangsammansättning som har företräde. I enskildheter lutar den sig helt mot barockens klangvärd. Dagens orgel är dock ingen kopia av barockorgeln, den fyllde andra behov än de som föreligger idag. Gränserna för nutidens orgel i vardande har flyttats ytterligare. Ett sådant instrument måste bygga på tidigare generationers kunskaper, dagens liturgiska krav och på att göra nutida kompositörers skapelser rättvisa och följaktligen vara ägnad för återgivande av gammal såväl som nutida musik.

1929 byggdes en systerorgel till orgeln i Stockholms stadshus, nämligen den till världsutställningen i Barcelona, uppställd i Nationalpalatset. Den fick Opus 2222 och finns tydligen fortfarande bevarad i ombyggt och vandaliserat skick.

DIE GRÖSSTEN WALCKER-ORGELN bis zum Jahre 1933:

	Man.	Reg.	Jahr
† * 1. Hamburg, St. Michaeliskirche	V	164	1912
† * 2. Barcelona, Nationalpalast	V	154	1929
3. Riga, Dom	IV	124	1883
† * 4. Stockholm, Stadthaus, Blaue Halle	IV	115	1925
* 5. Ulm, Münster (seit 1930 elektrische Traktur)	III	109	1857
† * 6. Dortmund, St. Reinoldikirche	V	106	1909
† * 7. Oslo, Vor Frelser-Kirche	IV	103	1930
† * 8. Gelsenkirchen, Hans Sachs-Haus	IV	92	1927
† * 9. Berlin, Synagoge Oranienburgerstraße	IV	91	1910
10. Wien, St. Stephansdom	III	90	1886
11. Boston, Musikhalle	IV	89	1863
† * 12. Eßlingen, evang. Stadtkirche	IV	87	1910
13. Reval, Karlskirche	III	84	1923
* 14. Bonn, evang. Kirche am Kaiserplatz	IV	79	1928
15. Leningrad, St. Petrikerche	III	75	1910
† * 16. Rotterdam, Südkirche	IV	75	1915
* 17. Recklinghausen, Saalbau	III	75	1925
* 18. Eisenach, St. Georgenkirche (Umbau)	III	75	1931
19. Frankfurt/M., St. Paulskirche	III	74	1833
20. Stuttgart, evang. Stiftskirche	III	74	1839
† * 21. Stuttgart, Musik-Hochschule	IV	74	1911
† * 22. Hamburg, Musikhalle	III	74	1907
† * 23. Malmö, St. Petrikerche	IV	73	1914
* 24. Weimar, evang. Stadtkirche	III	72	1907
* 25. Hamburg, St. Georgskirche	III	70	1931
* 26. Düsseldorf, St. Matthäikirche	IV	69	1931
* 27. Nürnberg, Gustav Adolf-Kirche	III	68	1930
* 28. Mühlhausen/Elsaß, St. Stephanskirche	III	67	1905
* 29. Hamburg, St. Petrikerche	III	66	1912
* 30. Ilmenau, St. Jakobskirche	III	65	1911
† * 31. Frankfurt/M., St. Lukaskirche	IV	65	1912
32. Berlin-Charlottenburg, Synagoge	III	65	1912
33. Lübeck, Dom	III	64	1893
34. Leningrad, St. Petrikerche	III	63	1885
† * 35. Barcelona, Orféo Catala	IV	63	1907
† * 36. Rostock, St. Petrikerche	IV	63	1916
* 37. Augsburg, Barfüßerkirche	III	63	1929
* 38. Mühlhausen/Elsaß, reform. Kirche	III	62	1865
39. München, Großer Odeonsaal	III	62	1905
40. Bremen, St. Stephanikirche	III	62	1907
* 41. Plauen, St. Johanneskirche	III	62	1912
* 42. Flensburg, St. Marienkirche	III	62	1913
43. Cork/Irland, St. Mary's Cathedral	IV	62	1923
* 44. Berlin, Privat	III	62	1928
* 45. Berlin-Lankwitz, Privat	III	62	1928
46. Wien, Votivkirche	III	61	1878
47. Erfurt, Predigerkirche	III	61	1898
48. Asch, Evangelische Kirche	III	61	1911
49. Leipzig, Kristallpalast	III	60	1887
50. Leningrad, St. Katharinenkirche	III	60	1898
51. Berlin, Blüthner-(Bach)saal	III	60	1907
* 52. Agram, Kathedrale	III	60	1912
* 53. Neumünster, evang. Kirche	III	60	1912
54. Stuttgart, Leonhardskirche	III	60	1915

† = mit Fernwerk. * = mit elektrischer Traktur.

Wilhelm Sauer

Orgelbyggeriet inom familjen Sauer började i liten skala på 1830-talet med Johann Ernst Sauer, som ursprungligen var verksam som smed. Sonen Wilhelm (1831-1916) lärde orgelbyggerikonsten först på familjeföretaget och sedan under en omfattande studieresa mellan 1851-53. Först och främst studerade han hos Cavallé-Coll och E.F. Walcker, men han reste också till England och Schweiz. Därefter återvände han till familjeföretaget med alla sina utländska influenser och nyupptäckter. Redan 1857 startade han dock eget orgelbyggeri i Frankfurt an der Oder

Wilhelm Sauer

1867 begav han sig åter till Cavallé-Coll, denna gång för att studera övertonsserien som för tillfället var högaktuell i orgeln till Paris Notre Dame. Strax därpå försågs också mycket riktigt Wilhelm Sauers Opus 125 med självständiga alikvoter i pedalen med fottal som 5 1/3', 3 1/5' och 2 2/7'.

1865 byggdes en orgel med 65 stämmor till Petrikyrkan i Leipzig och 1869 invigdes en Sauerorgel med fyra manualer, 52 stämmor och mekaniska kägellådor i Berlins Thomaskyrka i närvaro av kejsar Wilhelm I, vilken också 1884 tilldelade Wilhelm Sauer titeln *Königlichen Hoforgelbaumeister*.

1889 levererades så den berömda orgeln till Thomaskyrkan i Leipzig med 63 stämmor, tre manualer och mekaniska kägellådor, som sedan (1902 och 1908) skall byggas om och utvidgas till 88 stämmor och rörpneumatik enligt Karl Straubes önskemål. På denna orgel uruppfördes som bekant många av Max Regers orgelverk av Karl Straube. Från 1988 och framåt har den återförts till 1908 års status av Sauers orgelbyggeri under Christian Schefflers ledning (se artikel längre fram av Birgit Marklund).

En av de andra berömda Sauerorglarna har genomgått ett liknande öde. Orgeln till Bremer Dom byggdes ursprungligen 1894 med 64 stämmor och tre manualer och utvidgades 1903 och 1905 av samma firma. 1996 restaurerades och utökades den ytterligare inom ramen för stilen av Christian Scheffler och kan liksom Thomaskyrkans orgel numera avnjutas på otaliga CD-inspelningar med musik av bland andra Karg-Elert och Reger.

Paul Walcker

1892 anställdes Paul Walcker, en av Eberhard Friedrich Walkers söner som hade kommit på kant med brodern Karl, hos Sauer. Vid samma tid och kanske genom influenser från Paul Walcker övergick man från mekanisk traktur med Barkermaskin till rörpneumatik, dock fortfarande i kombination med kägellådor.

För svensk orgelhistoria kan det vara av intresse att Eskil Lundén studerade och var anställd hos Sauer mellan mars-augusti 1903. Han påverkades mycket starkt av Sauers klang och rörpneumatik. I Lundéns största bevarade instrument, Vasaorgeln i Göteborg, kan man känna igen mycket av den typiskt breda labialklangen med kraftfulla principaler, skarpt strykande stråkstämmor och karaktäristiska flöjter som hör till Sauers klangkoncept.

1905 färdigställdes den dittills största Sauerorgeln; den fortfarande bevarade orgeln till Berliner Dom på 113 stämmor och fyra manualer. Man kan notera att Sauer här, förmodligen för första gången, använde taschenlådor, dock endast i det lilla ryggpositivet.

1910 överlät den snart 80-åriga Wilhelm ansvaret på den 64-åriga Paul Walcker, varvid firmanamnet ändrades till *W. Sauer – Inh. Paul Walcker*. Under hela sin aktiva yrkesbana hade Wilhelm Sauer byggt mer än 1100 orglar till hela världen.

Paul Walcker hade modernare tekniska ideal än Wilhelm Sauer, och övergav snart den pneumatiska kägellådan till förmån för taschenlådor och en mer invecklad rörpneumatik med frånströmmande luft. 1913 användes elektrisk traktur för första gången av Sauer i orgeln till Breslaus Jahrhunderthalle (201/V). För denna orgel komponerade Reger sin *Introduktion, Passacaglia und Fuge-moll, Op. 127*. Under krigsåren minskade produktionen, men mellan åren 1910 och 1917 byggde Sauer ändå 90 instrument.

1917 var tydligen både arbetsmoralen och ekonomin i akut kris hos Sauer och dessutom var företaget djupt skuldsatt till Blüthner i Leipzig. Paul Walcker blev tvungen att vända sig till sin brorson Oscar Walcker, som då var ny innehavare av Walcker i Ludwigsburg, för att få hjälp med

den akuta ekonomiska krisen. Sommaren 1917 överlämnade Paul Walcker orgelbyggeriet till Oscar Walcker och på så sätt kom Walcker och Sauer att få samma ägare 1917.

Firmorna kom dock att behålla sina egna karaktärer i viss grad, även om de samarbetade om projekt och till och med byggde olika delar till samma orgel ibland.

Oscar Walcker utsåg sin förtrogne verkmästare Karl Ruther till att sköta driften i Frankfurt an der Oder. Förutom rent orgelbyggeri innebar det också att reda upp i de misskötta finan-

Karl Ruther

serna och få företaget på fötterna igen. Vid Walckers övertagande var Sauers orgelfabrik väldigt ålderstigen, bl a med ångmaskindrift, varför man var tvungen att genomgripande modernisera maskinparken.

På grund av mellankrigstidens skenande inflation inriktade man sig vid den tiden på export till bland annat Holland, Skandinavien och Baltikum, och först efter att marken stabiliserat sig 1924 blev det åter igen möjligt att bygga större instrument till den inhemska marknaden.

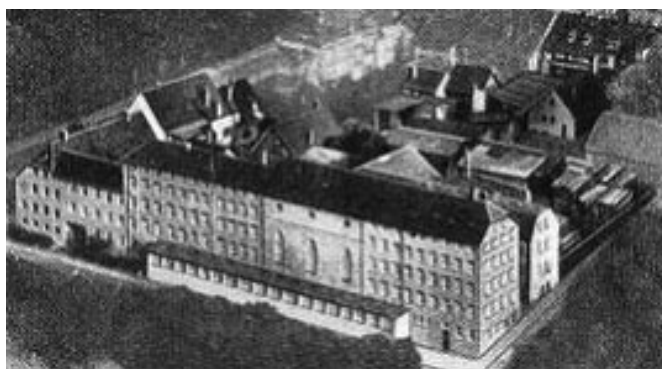
Vid andra världskrigets utbrott skrevs större delen av arbetskraften på fabriken ut som soldater. Trots det byggdes några orglar och visst underhåll kunde upprätthållas av äldre anställda fram till 1943, då Goebels förklarade "totalt krig". Därmed styrdes produktionen helt om till krigsmateriel.

Efter krigsslutet, Sovjets ockupation och bildandet av DDR var återuppbyggnaden av orgelbyggeriet mycket svår. Endast sex orgelbyggare och inga maskiner fanns kvar.

Oscar Walcker avled i september

Dr. Werner Walcker-Mayer

Walckers orgelfabrik i Ludwigsburg på 1920-talet

1948 och verkmästaren Karl Ruther återvände till Ludwigsburg under kriget och stannade sedan kvar där som stöd för familjen Walcker till sin död 1956. Ny ägare till Sauer och Walcker blev Oscar Walckers dotter-son Dr. Werner Walcker-Mayer, utbildad i orgelbyggeri av Karl Ruther i Frankfurt a d Oder.

Sauer hade byggt slejflådor redan på 1930-talet och vid mitten av 1950-talet gick man helt över till slejflådor med mekanisk traktur. Ledare för

Sauer efter kriget blev Anton Spallek. 1966 tog sonen Gerhard Spallek över. Antalet anställda hade vid den tiden ökat till ett trettioital. Under 60-talet levererades orglar till Sovjet, Polen och Förbundsrepubliken Tyskland.

1972 förstatligades Sauer av DDR och först efter Tysklands återföre-
ande återlämnades Sauer 1990 till Dr. Werner Walcker-Mayer. Vid detta andra övertagande av Walcker var Gerhard Spallek fortfarande ledare för firman. Verkmästaren på Sauer

vid återlämnandet till Walcker hette Christian Scheffler. Han lämnade sedan firman med några anställda för att starta eget och har sedan dess specialiserat sig på att restaurera tyskromantiska orglar. Efter Werner Walcker-Mayers död år 2000 förvaltar sonen Gerhard Walcker-Mayer familjetraditionen. Han driver än omfattande hemsida om Walckers orgelbyggeri på www.walckerorgel.de. Även Sauer har en informativ hemsida på www.sauerorgelbau.de. Mycket av bildmaterial

E.F.WALCKER & Cie, LUDWIGSBURG orglar levererade till Sverige:

Stockholm, St. Peters Metodiskyrka	1905	Op 1197	20/II	Delvis omdisponerad 1962 av O.Rydén.
Stockholm, Privatperson	1905	Op 1228	3/I	
Stockholm, Privatperson A. Blomberg	1910	Op 1564	8/I	"Organola"
Malmö, S:t Petri kyrka	1914	Op 1792	73/TV	Första fjärrverket i Sverige.
Malmö, Realskolan (Latin el Petri?)	1914	Op 1815	13/II	
Stockholm, Privatperson A. Blomberg	1914	Op 1836	6/I	"Organola". Såldes 1916 till Duvbo kyrka, Sundbyberg.
Gävle, Gävle, S:t.Matteus Metodistkyrka	1920	Op 1921	16/II	Riven på 1950-talet.
Stockholm, S:t Paulskyrkan	1920	Op 1924	22/II	Delar av pipverket återanvänt av Olof Rydén i nuvarande orgel 1972.
Ottarp	1920		16/II	Ombyggd 1990 av Mårtensson 14 stämmor återanvända
Härlunda	1920		14/II	Riven 1950
Stockholm, Salemkapellet	1921	Op 1939	22/II	Riven 1969.
Malmö, Caroli kyrka	1921	Op 1940	50/III	Bevarad. FV Sauer
Frändefors	1922	Op 1957	23/II	Riven 1991
Urshult	1922	Op 1962	25/II	Riven 1962, förf har 7 stämmor
Malmö, Siriusorden	1922	Op 1963	10/II	1953 flyttad till S:t Markus metodistkyrka, Malmö och ombyggd av Frobenius. förf har alla stämmor.
Blädinge	1922	Op 1964	13/II	Riven 1966.
Gammalstorp	1922	Op 1966	14/II	Förstörd i brand 1946.
Öljehult	1922	Op 1967	11/II	Riven 1959.
Asarum	1922	Op 1971	25/II	Riven 1976. Några stämmor i nuv Hammarbergorgel
Tävelsås	1922	Op 1973	13/II	Riven 1962
Linneryd	1922	Op 1977	23/II	Riven 1968.
Stockholm, Betelkapellet	1922	Op 1979	23/II	Riven på 1950-talet.
Göteborg, Örgryte nya kyrka	1922	Op 1998	48/III	Riven 1938, ett par stämmor bevarade
Västra Torsås	1923		26/II	Riven 1964.
Ryssby	1924	Op 2070	19/II	Riven 1967.
Stockholm, Stadshuset Blå hallen	1924	Op 2073	115/IV	Europas största fjärrverk 21 st. Omb och utökad 1969.
Borgvattnet	1952		6/II	
Karlskrona Fredrikskyrkan	1954		6/I	Kirnberger II, disposition Ernst Karl Rössler. Senare flyttad till Tjurkö kyrka och omdisponerad av Grönvall, Lilla Edet.
Karlskrona Mariedalskyrkan	1957		6/I	

WILHELM SAUER; FRANKFURTH A D ODER orglar levererade till Sverige:

Askersund, Sofia Magdalena kyrka	1922		20/II	Riven 1961.
Erikstad	1924		12/II	Omdisponerad 1975 av Lindegren.
Alsen	1924	Op.1276	20/II	Riven 1970 Förf har 6 stämmor

Die neue Orgel in der Stadthalle zu Stockholm.

In der Festschrift über das neue Stadthaus zu Stockholm schreibt Josef Strzygowski u. a.:

„Ein Bau, wie das Stadthaus Stockholms, das ein lebendiger Zeuge der Gesinnung seiner Entstehungszeit sein soll, darf nicht nur auf die Zusammenhänge dessen, was war, Rücksicht nehmen, es muß dem Beschauer vor allem auch Kraft für das Werden und Geschehen der Zukunft einhauchen. Erfüllt uns Oestbergs Bau mit jener tiefen Scheu und Freude zugleich, die ein großes Kunstwerk zu allen Zeiten weckt, spricht es deutlicher, als die Wissenschaft es heute noch kann, aus, was bildende Kunst im höchsten Sinne und als voll erkannter Lebenswert dem Menschen sein kann?“

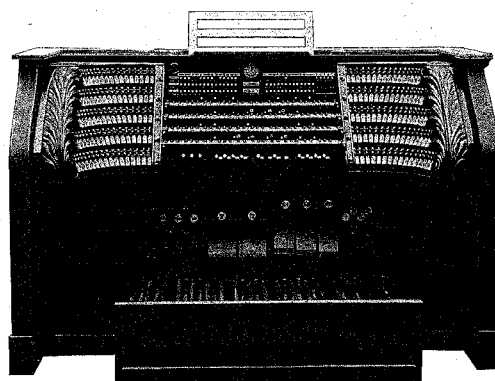
Oestberg liefert in seinem Stadthaus ein Bekenntnis auf diese Fragen, das mächtiger wirkt als alle wissenschaftliche Grübeleien. Sein Stadthaus soll ein Wahrzeichen der Gesinnung sein, die den Reichsschweden und den Schweden von Stockholm im besonderen kennzeichnet.

Hat das Stadthaus am Mälaren in einzelnen Zügen wie in seinen offenen Hallen nach dem Ufer zu, dem unvermittelten Übergange des Hofes in die Wasserfläche ohne mächtig emporsteigende Terrassen und Schutzbauten, endlich der vergoldeten, leichten Bildung des Turmaufsatzes nicht ausgesprochen südlichen Charakter, der im Gegensatz zu den nordischen Ausdrucksmitteln, vor allem der massigen Geschlossenheit von Mauern und Turm steht? Das Stadthaus schmiegt sich in den Charakter des alten Stockholm insofern ergänzend ein, daß es sich, einer neuen Zeit angehörend, dem vom Meere Kommenden südlich geradezu aufschließt. Ein zweiter Dogenpalast ist es, vereint mit dem Turme am Strande, lockend zum Empfang hingelagert.

Ein Gang durch die Innenräume läßt die vielseitige Einstellung des schöpferischen Baukünstlers nicht minder eindrucksvoll hervortreten.“

In der Blauen Halle mit ihren riesigen Ausmaßen steht, hoch oben auf der zweiten Empore, in 19 m Höhe beginnend, die neue Orgel mit ihren 115 Registern, ausgestattet mit den neuesten Errungenschaften deutscher Orgelbaukunst und -technik. Sie besitzt das größte und modernste Fernwerk Europas, daneben aber auch eine große Anzahl von wertvollen Stimmen, die dem Orgelbau Deutschlands im 16. Jahrhundert entnommen sind.

Wir lassen hier noch die Disposition, (entworfen von Herrn Musikdirektor Axel Boberg-Malmö, Petrikirche) die Ansichten und einen Auszug aus dem nach dreitägiger, peinlichster Untersuchung abgegebenen Gutachten der verpflichteten Sachverständigen folgen. Die Firma wurde für dieses gelungene Werk durch Überreichung einer großen silbernen Ehrenmedaille ausgezeichnet, die von der Stadt Stockholm zur Erinnerung an diese denkwürdige Einweihung herausgegeben wurde.

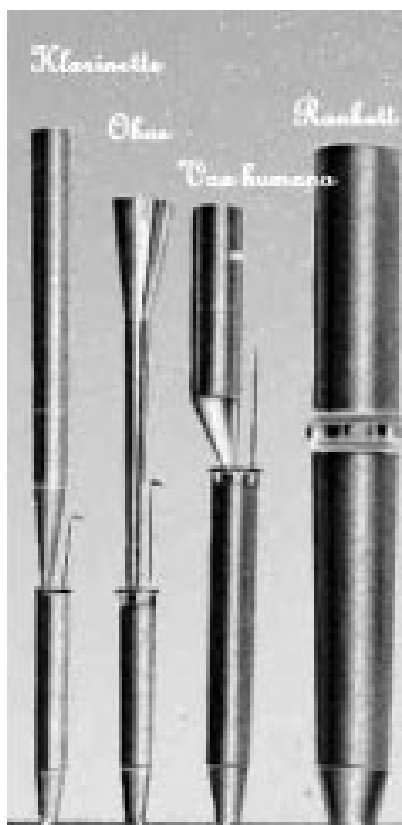

Spieltisch der Orgel der Stadthalle Stockholm.

till denna artikel har välvilligt ställt till förfogande av Gerhard Walcker-Mayer och W.Sauer Orgelbau.

Som sammanfattning på denna exposé över Walcker och Sauer kan man kanske fastslå att Sauer efter sekelskiftet 1900 höll något högre teknisk kvalitet och var mer "tysk" i uppbyggnad och klang, medan Walcker mer tog intryck av andra länders orgelbyggeri, huvudsakligen då från fransk romantik. Hos Walcker är balansen mellan tungstämmor och mixturer helt jämlik medan Sauers massiva tuttklang mer domineras av labialer och mixturer.

För oss sentida bedömare framstår dessa jättelika instrument som det mest romantiskt orkestrala man kan föreställa sig, medan man själv ansåg att man var historiskt orienterade. Intonationskonsten var i sin stil mycket högt driven med till exempel perfekt egaliserings hos mycket trånga stråkstämmor och maximal karaktär hos alla typer av stämmor. Trots att nästan all

ansats hos piporna är eliminerad genom mycket täta men förhållandevis grunda kärnstick är intonationen frisk och mycket karaktärsfull. Intonationsättet gynnar dessutom sammansmältningen av alla möjliga karaktärsstämmor till nya klangsynteser. I de större instrumenten finns alla nyanser i alla stämgruppar företrädda och samverkar till ett effektivt och steglöst registercrescendo.

Firmorna hade en ofattbar produktionskapacitet under den aktuella perioden och instrumenten framställdes på helt standardiserad industriell basis. Trots detta höll orglarna klangligt högsta konstnärlig kvalitet jämfört med de flesta andra massproducerande tyska firmorna

(t ex Furtwängler & Hammer, Weigle, Laukhuff, Rieger) på den tiden. Alla stämmor var säkerligen färdigintonerade på fabriken och justerades förmodligen enbart i styrka vid uppsättningen i kyrkorna. Leveranstiden på jättelika instrument kunde vara under ett år.

Arkiv: ORGANIDEON, Malmö

Caroli kyrka, Malmö. Fjärrverket. Foto Sven-Olof Carlsson

Man kan konstatera att förhållandevis fler av Sauers monumentala instrument än Walckers finns bevarade till eftervärden. Detta förklaras kanske inte enbart med att Sauer byggde enklare och något mer tillförlitlig pneumatik än Walcker, utan också på att många av Sauers instrument har stått förhållandevis skyddade bakom järnriddån från orgelrörelsens härjningar.

Av de riktigt stora instrument som byggdes av Oscar Walcker finns endast Stockholms stadsorgel och Barcelonaorgeln kvar, om än i vandaliserat och ospelbart skick.

Exporten till Sverige

Kontakten mellan Sverige och tyskt orgelbyggeri har funnits genom hela vår orgelhistoria. Under det sena 1800-talet kom tyska influenser till Sverige framför allt genom Carl Johan Lunds och Eskil Lundéns studieresor. Tidigare hade influenser från Friedrich Eberhard Walcker kommit till vårt land via Marcussen & sön.

Walcker byggde flera imponerande instrument till Helsingfors (orgeln i Johanneskyrkan från 1891 med 66/III är nyrestaurerad av Scheffler) under 1800-talet, men ingenting till Sverige. 1905 byggdes dock den i Orgelforum förut omskrivna orgeln

till S:t Petri metodistkyrka i Stockholm. 1914 kom så det magnifika instrumentet till S:t Petri kyrka i Malmö, som kommer att beskrivas utförligt i det följande. Efter 1920 ökade exporten till Sverige till över tjugo instrument under en femårsperiod, vilket framgår av uppställning en nedan.

Som synes var de första åren på 20-talet mycket aktiva för firmorna i Sverige. Förmodligen döljer sig mycket arbete från Sauers fabrik bakom Walckers namn ovan, eftersom de hade samma ägare vid den tiden och samarbetade om många projekt. Som exempel härpå kan nämnas att Fjärrverket i Malmö Caroli är helt byggt av Sauer och mycket pipmaterial i Stockholms stadsorgel lär vara av Sauerkonstruktion. Som synes av förteckningen ovan finns endast tre av dessa knappt 30 orglar bevarade, varav endast Malmö Caroli är i originalskick (om än dåligt).

Det pneumatiska systemet i dessa orglar, med många reläer, koppelbälgar och taschenbälgar av mycket skör kvalitet gjorde att funktionsstörningar inträffade och tilltog efter knappt tjugo års användning. Här kan nog huvudförklaringen, förutom att de ansågs klangligt omoderna, sökas till att nästan alla instrument byttes ut efter ungefär fyrtio års användning. Walckers inkörsport till den svenska marknaden var via Malmö och S:t Petriorganisten Axel Boberg. Geografiskt koncentrerades orglarna huvudsakligen till Lunds stift, Växjötrakten och Stockholm. Oscar Walcker beskriver själv hur han lärde känna Axel Boberg i sitt svenska kapitel i "Erinnerungen eines Orgelbauers" (tidigare publicerad i Orgelforum information febr. 1983 av Bengt Andreas).

Mina Sverigeminnen av Oscar Walcker

Vår firma har haft glädjen att få leverera orgelverk till tvenne städer i Sverige och faktiskt instrument som hörde till de förnämsta som vi någonsin fått i uppdrag att bygga. Jag besökte Stockholm första gången redan år 1905 och staden gjorde då på mig ett överväldigande intryck: speciellt fascinerades jag av det framforsande vattnet i Norrström och det praktfulla kungliga slottet för att

nu inte tala om de sällsynt vackra kyrkorna i staden vars inredning alls inte hade den puritanska enkelhet som vi ju i Tyskland är vana vid.

En sommardag 1912 anlände en Malmö-organist, Axel Boberg till vår verkstad i Ludwigsburg för att höra sig för om vi skulle kunna leverera ett stort instrument på 74 stämmor till S:t Petri kyrka i Malmö. Boberg var en av de främsta organisterna i Sverige och han hade sitt kyrkoråds fulla förtroende att förhandla med oss i ärendet. Han visade sig vara synnerligen väl insatt i orgelbyggarproblem. Vi fick kontrakt skrivet utan några som helst komplikationer och utan konkurrens med andra firmor. Jag har enbart angenäma minnen från sammanträden senare i Malmö med kyrkorådets herrar och inte minst från trivsamma stunder i det Bobergska hemmet. Sedan orgeln satts upp i S:t Petri kyrka under 1913 och högtidligen invigts 1914 fick vi ej mindre än tre ytterligare uppdrag Malmö, nämligen en 50-stämmig orgel Caroli kyrka, ett instrument i stadens realskola och en mindre orgel i Siriusordens lokal. Bekantskapen med Axel Boberg skulle emellertid medföra ett ännu viktigare uppdrag i Sverige. Under åren närmast efter världskriget pågick ett intensivt arbete med att bygga ett nytt stadshus i Stockholm vid Riddarfjärden. Som chefsarkitekt hade prof. Ragnar Östberg kallats. Han föreskrev högsta kvalitet på varje enskild detalj i denna monumentalbyggnad och han planerade att lägga en blå hall i byggnadens centrum. Det torde bara finnas ytterligare en så förnämlig representationsbyggnad i Europa, nämligen Dogepalatset i Venedig. På en läktare nära taket i den blå hallen önskade prof. Östberg låta bygga en konsertorgel på ej mindre än 114 stämmor! Så snart dessa planer nådde offentlighet framträdde flera mycket kända organister i huvudstaden och krävde, att för ett så viktigt uppdrag kunde bara svenska orgelbyggare få komma ifråga och i första hand rekommenderades att firman Åkerman & Lund skulle få bygga orgeln. I april 1920 inledde emellertid Ragnar Östberg och Knut Wallenberg, ordförande i styrelsen för detta viktiga bygge,

Caroli kyrka, Malmö. Fasaden. Foto Sven-Olof Carlsson

förhandlingar med vår firma. En disposition var uppgjord av Axel Boberg som utan invändningar hade godkänts och jag fick i uppdrag att preliminärt beräkna vad det hela skulle komma att kosta.

Från stadens förvaltning fick jag följande direktiv:

1. Orgeln skall byggas i enlighet med de planer som f:a Walcker uppgjort i samarbete med Axel Boberg i Malmö
2. Ledningen för bygget anförtros f:a Walcker som levererar instrumentets vitala inre delar samt spelbord
3. Orgelns väderlådor och samtliga pipor skall levereras av f:a Åkerman & Lund
4. Instrumentet skall intonas och stämmas av f:a Walcker

Nu följde en tid med häftiga diskussioner och med hätska personliga angrepp i pressen. Den allsmäktige Ragnar Östberg stod fast vid sin plan trots att det började se ut som om planerna på en konsertorgel i

blå hallen skulle gå om intet. Han genomdrev att en tremannagrupp tillsattes som skulle göra en studieresa till de viktigaste konsertorglarna Amerika, England, Holland, Frankrike och Tyskland. När ingen Stockholmsorganist invalts i gruppen rasade dessa naturligtvis ännu värre! Studiegruppen enades om följande förslag efter många överläggningar: Valet skulle stå mellan dessa orgelbyggare: Åkerman & Lund, Stockholm, E.F.Walcker & Cie, Ludwigsburg, Willis & Son, London, Cavallé-Coll, Paris, och Skinner Organ Co., New York.

Kungliga Musikaliska Akademien i Stockholm satte in sin auktoritet för att f:a Åkerman & Lund skulle få bygga orgeln. I april 1924 kom brev till mig med besked, att Stockholms stad anslagit Skr 85 000 - motsvarande 100 000 guldmärk - för orgelbygget och en månad senare kom telegram från Boberg i Malmö att jag skulle omgående bege mig upp till Stockholm. Avgörandet skulle nämligen träffas inom få dagar och jag borde vara på plats.

Axel Boberg, organist i S:t Petri kyrka i Malmö och Walckers förespråkare i Sverige.

Den 19 maj 1924 gav stadens presidium vår firma i uppdrag att bygga den stora konsertorgeln i stadshusets blå hall. Förtreten bland Stockholmsorganisterna var obeskrivlig - Axel Boberg hade segrat över sina vedersakare!

Ungefär ett år senare stod orgeln klar att invigas och självfallet var det Axel Boberg som gav den första konserten. Nere blå hallen stod inga stolar framsatta utan publiken fick under konserten vandra runt i grupper nere i salen. Allt sorl upphörde med ens när det första ackordet klingade ut i den väldiga hallen. Både instrumentet och Bobergs spel väckte mycken beundran och vi som haft ansvaret för orgeln vågade äntligen andas ut. Vi hade väl på vårt vis bidragit till att fullända detta sagolika byggnadsverk. Italien hade bidragit med gyllene salens mosaiker, Frankrike med underbara sidengobelänger, Holland med ett klockspel högst uppe i tornet under de tre kronorna och Tyskland med den stora konsertorgeln. (Översättning: Bengt Andreas)

I festskriften om det nya stadshuset i Stockholm skriver Josef Strzygowski bland annat:

En byggnad som Stockholms stadshus, som skall vara ett levande vittnesbörd om sin tillblivelsetids sinnelag, får inte bara ta hänsyn till kontinuiteten med det som var utan

måste också framförallt ingjuta kraft i beskådaren för framtidens händelser och utveckling. Uppfyller oss Östbergs byggnad med den djupa samtida bävan och glädje, som ett stort konstverk från varje tid väcker, utsäger den tydligare än vad vetenskapen hittills förmår, vad bildkonsten i sin högsta form och som fullt erkänd bärare av livsvärde kan vara för människan?

I sitt stadshus ger Östberg en bekännelse åt dessa spörsmål, som har större verkan än allt vetenskapligt grubbel. Hans stadshus vill vara ett vårdtecken på det sinnelag som kännetecknar rikssvenskarna och i synnerhet svenskarna i Stockholm.

Har inte stadshuset vid Mälaren i detaljer som de öppna salarna mot stranden, gårdens direkta övergång i vattenspegeln utan mäktigt uppåtstigande terrasser och skyddande konstruktioner, och slutligen den skira förgyllda skapelsen på tornkrönet en uttalat sydlig karaktär, som står i kontrast mot de nordiska uttrycksmedlen, framförallt murarnas och tornets massiva slutenhet? Stadshuset finner stillsamt sin plats i det gamla Stockholms särart och kompletterar densamma genom att, tillhörande en ny tid, i söder direkt öppna sig mot den som kommer från havet. Det är ett andra dogepalats, med tornet vid stranden ditställt för att locka till sig besökare.

Icke mindre imponerande framträder den skapande byggnadskonstnärens mångsidiga inställning vid en vandring genom interiören.

I Blå hallen med dess jättelika mått står, högt uppe på den andra läktaren, med början på 19 meters höjd, den nya orgeln med sina 115 stämmor, utrustad med tysk orgelbyggnadskonsts och -tekniks senaste landvinningar. Den har Europas största och modernaste fjärrverk, dessutom ett stort antal värdefulla stämmor som hämtats från 1500-talets orgelbyggarkonst i Tyskland.

Här följer (se sid 16-17) dispositionen (uppställd av musikdirektör Axel Boberg, Malmö Sankt Petri kyrka), bilder och ett utdrag ur det utlåtande de sakkunniga avgav efter tre dagars synnerligen noggrann undersökning. Firman belönades för sitt lyckade arbete med erhållandet

av en stor hedersmedalj i silver som gavs ut av Stockholms stad till hägkomst av den minnesvärda invigningen.

Utlåtande över orgeln i Blå hallen

Kontraktbestämmelserna har genomgått noggrant och befunnits fullt uppfyllda. Intonationen har alltigenom genomförts med stort konstnärskunnande. Ansatsen är mycket precis och helt fri från störande biljud. Allt material är av förträfflig kvalitet. Orgelns spelbord har utförts med mästertligt konstnärskunnande. På pipverket har firman nedlagt ett genomgående förträffligt och förstklassigt arbete. Jalusivällarnas dynamiska effekt är ytterst imponerande.

Särskilt beröm tillkommer firman för att det lyckats den att på det ytterst knappa och begränsade utrymme man förfogat över med skicklighet lyckats uppställa ett orgelverk av så stora mått som detta. Det måste sägas att det akustiska problem som här förelåg på ett sätt fick en lysande lösning, vilket bevisar den erfarenhet och skicklighet firman skaffat under lång tid.

Särskilt påfallande med orgeln i Blå hallen är klangmassornas imponerande verkan. Orgelns konstnärliga verkan är utomordentligt stor. Orgeln möjliggör med sin rikedom av stämmor, klangskönhet och sinnrika spelhjälpmedel ett konstnärligt utförande av orgelprogram med kompositioner från alla skolor och stilriktningar, modernare som äldre. De historiska stämmorna ger också möjlighet till stiltroget återgivande av den äldre orgellitteraturen.

Efter att vi således utfört vårt uppdrag att kontrollera orgeln utifrån teknisk och konstnärlig synpunkt är det för oss en glädje att kunna konstatera att den uppfyller de högsta förväntningar man kan ha på den. Vi kan därför med bästa beröm förklara orgeln för fullgod och rekommendera Stockholms stad att överta densamma.

*Göteborg, den 10 juni 1925
undertecknat: Birger Anrep-Nordin, Eskil Lundén.*

Översättning från tyskan,
Peter Sjunnesson, februari 2006

Orgelbauanstalt E. F. Walcker & Cie., Ludwigsburg

Inhaber: Dr. h. c. Oscar Walcker.

(Württemberg)

(Gegründet 1786 in Cannstatt, seit 1820 in Ludwigsburg.)

Von 1820 bis Ende 1924 = 2100 Neubauten.

Werk 2073 **Disposition:** Erbaut 1925
Orgel in der Blauen Halle zu Stockholm.

I. Manual, C-c^{'''}.

1. Principal 16'
2. Oktave 8'
3. Principal 8'
4. HD Sologamba 8'
5. Spitzflöte 8'
6. Dolce 8'
7. HD Doppelflöte 8'
8. Konzertflöte 8'
9. Grolgedeckt 8'
10. Oktave 4'
11. Gemshorn 4'
12. Rohrflöte 4'
13. Oktave 2'
14. Quinte 5 $\frac{1}{2}$ '
15. Nasat 2 $\frac{1}{2}$ '
16. Kornett 4-5fach 8'
17. Groß-Mixtur 6-7 fach
18. Cymbel 4 fach
19. HD Trompete 16'
20. HD Trompete 8'
21. HD Trompete 4'

II. Manual, C-c^{'''}.

Ausbau bis c^{'''}.
Schweller.

22. Gamba 16'
23. Rohrflöte 16'
24. Hornprincipal 8'
25. Vox humana 8'
26. Hornflöte 8'
27. Schweizerpfeife 8'
28. Dulciana 8'
29. HD Bordun 8'
30. Hohlflöte 8'
31. Flöte harmonique 8'
32. Oktave 4'
33. Quintatön 4'
34. Boehnflöte 4'
35. Fugara 2'
36. Gemshornquinte 2 $\frac{1}{2}$ '
37. Terz 1 $\frac{1}{2}$ '
38. Solokornett 5-8 fach 8'
39. Schnarf 3-4 fach
40. Mixtur 5 fach
41. HD Helikon 16'
42. HD Tuba mirabilis 8'
43. Krumhorn 8'
44. HD Bariton 4'
45. Bärpfeife 8'
46. Orchestercelesta

Blau Hallen. Innenansicht mit Orgel-Konsole.

III. Manual, C-c^{'''}.

Ausbau bis c^{'''}.
Schweller.

47. Echobordun 16'
48. Gelgenprincipal 8'
49. Viola d'amour 8'
50. Solicional 8'
51. Aeoline 8'
52. Vox coelestis 8'
53. Flöte d'amour 8'
54. Fortunaflöte 8'
55. Quintatön 8'
56. Lieblich Gedack 8'
57. Principal 4'
58. Fugara 4'
59. Blockflöte 4'
60. Piccolo 2'
61. Progress. harmon. 4-5 fach
62. Harmon. aetheren 3-4 fach
63. Rankett 16'
64. Klarinette 8'

65. Oboe 8'

66. Schalmel 8'

67. Geigenregal 8'

IV. Manual, C-c^{'''}.

Ausbau bis c^{'''}.
Fernwerk; Schweller.

68. Quintatön 16'
69. HD Synthematophon 8'
70. Principal 8'
71. Orchestergeige 8'
72. Vox angelica 8'
73. HD Jubalflöte 8'
74. Nachthorn 8'
75. Bourdon 8'
76. HD Geigenprincipal 4'
77. Viola 4'
78. Rohrgedackt 4'
79. Flageolet 2'
80. Schwiigelpfeife 1'
81. Sesquialtera 2 $\frac{1}{2}$ ' 1 $\frac{1}{2}$ '

82. Kornett-Mixtur 5 fach
83. Glockenton 4-5 fach
84. Fagott 16'
85. HD Solotrompete 8'
86. Englisch Horn 8'
87. Vox humana 8'
88. Hohe Trompete 4'
Schwebung IV

Hauptpedal, C-g['].

89. Kontrabaß 32'
90. HD Principal 16'
91. Flütenbaß 16'
92. Gambaß 16' Tr. S II
93. Subbaß 16'
94. Harmonikabaß 16' Tr. S III
95. Echobaß 16' Tr. S III
96. Oktavbaß 8'
97. Cello 8' Tr. S II
98. Salicetbaß 8'
99. Rohrflöte 8' Tr. S II
100. Nachthorn 4'
101. Quatobaß 10 $\frac{1}{2}$ '
102. Terz 6 $\frac{1}{2}$ '
103. Quinte 5 $\frac{1}{2}$ '
104. Septime 4 $\frac{1}{2}$ '
105. Mixtur 5 fach
106. Bombe 32'
107. HD Posaune 16'
108. Rankett 16' Tr. S III
109. HD Trompete 8' Tr. I
110. HD Clairon 4' Tr. I
111. Singend Kornett 2'

Fernpedal, C-g['].

Schweller.

112. HD Kontrabaß 16'
113. Violonbaß 8'
114. Posaune 16'
115. Kontrafagott 16'

Koppeln.

1. Manual-Koppel II an I
2. Manual-Koppel III an I
3. Manual-Koppel IV an I
4. Manual-Koppel III an II
5. Pedal-Koppel I an P
6. Pedal-Koppel II an P
7. Pedal-Koppel III an P
8. Pedal-Koppel IV an P

Spieltisch der Orgel der Stadthalle Stockholm.

9. Unteroktav-Koppel	II an I	8. Freie Kombination 1
10. Unteroktav-Koppel	III an I	9. Freie Kombination 2
11. Unteroktav-Koppel	IV an I	10. Freie Kombination 3
12. Unteroktav-Koppel	III an II	11. Freie Kombination 4
13. Unteroktav-Koppel	II	12. Auslöser 1-II
14. Unteroktav-Koppel	III	13. Walze Hauptorgel
15. Unteroktav-Koppel	IV	14. Walze Fernorgel
16. Oberoktav-Koppel	II an I	15. Walzenanzeiger 1
17. Oberoktav-Koppel	III an I	16. Walzenanzeiger 2
18. Oberoktav-Koppel	IV an I	17. Fr. automat. Piano-Pedal II
19. Oberoktav-Koppel	III an II	18. Fr. automat. Piano-Pedal III
20. Oberoktav-Koppel	II an P	19. Fr. automat. Piano-Pedal IV
21. Oberoktav-Koppel	III an P	20. Hauptwerkwalze ab
22. Oberoktav-Koppel	I	21. Fernwerkwalze ab
23. Oberoktav-Koppel	II	22. Koppeln aus d. Walzen
24. Oberoktav-Koppel	III	23. Handregister ab
25. Oberoktav-Koppel	IV	24. 16' ab
26. Melödekkoppel	I an II	25. Alte und 16' + 4'-Zungen ab

Registrierhilfen.

1. Flöten	Haupt-Organ	25. Schwelltritt III
2. Streicher		26. Alle Zungen ab
3. Zungen		27. 16er, Zungen u. Mixturen ab
4. Tutti		28. Schwelltritt II
5. Mezzoforte	Fernwerk	29. Schwelltritt IV
6. Forte		30. Schwelltritt IV
7. Tutti		31.-38. 8 Absteller der Registerreihen
		39. Windsteiger

Auszug aus dem Gutachten über die Orgel in der Blauen Halle.

„Die Kontraktbestimmungen wurden genau durchgegangen und als vollständig erfüllt befunden. Die Intonation ist durchweg mit großem Kunstverständnis ausgeführt. Die Ansprache ist sehr präzise und vollständig frei von störenden Nebengeräuschen. Alles Material ist von vorzüglicher Qualität. Der Spieltisch der Orgel ist mit meisterhafter Kunst ausgeführt. Eine durchweg vorzügliche und erstklassige Arbeit hat die Firma auf das Pfeifenwerk verwandt. Die dynamischen Wirkungen der Jalousieschweyer sind äußerst imponierend. Ganz besonderes Lob gebührt der Firma, daß es ihr gelang, in dem verfügbaren, äußerst knappen und begrenzten Raum, geschickt ein Orgelwerk von so großen Ausmaßen wie dieses aufzustellen. Es muß gesagt werden, daß das akustische Problem, das hier vorlag, auf eine Art glänzend gelöst wurde, die die langjährige Erfahrung und Geschicklichkeit der Firma beweist. An der Orgel in der Blauen Halle fällt besonders die imposante Wirkung der Klangmassen auf. Die künstlerische Wirkung der Orgel ist außerordentlich groß. Die Orgel ermöglicht durch ihre Fülle von Stimmen, Tonschönheit und sinnsreiche Spielhilfen eine künstlerische Ausführung von Orgelprogrammen mit Kompositionen aller Schulen und Stilrichtungen, moderner wie auch älterer. Die historischen Stimmen geben außerdem die Möglichkeit einer stilsicheren Wiedergabe der alten Orgelliteratur.“

Nachdem wir somit unseren Auftrag, die Orgel nach technischen und künstlerischen Gesichtspunkten zu prüfen, ausgeführt haben, ist es uns eine Freude, feststellen zu können, daß sie die höchsten Ansprüche, die man an sie stellen kann, erfüllt. Wir können daher die Orgel mit höchstem Lob für genügend erklären und der Stadtgemeinde Stockholm empfehlen, dieselbe zu übernehmen.

Göteborg, den 10. Juni 1925.

gez.: **Birger Anrep-Nordin, Eskil Lundén.**

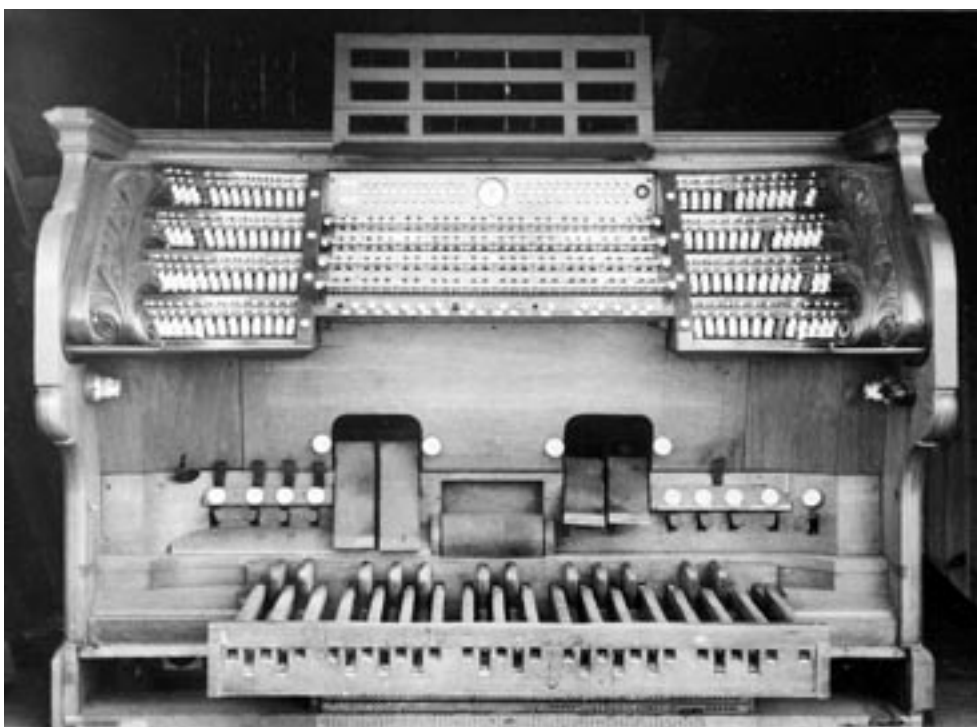
Herr Pfarrer Georg Kempff schrieb am 3. Oktober 1925 aus Sandwiken (Schweden):

„Ich möchte nicht verfehlen, Ihnen herzlichste Glückwünsche zu senden zum gelungenen Bau der Orgel im Stockholmer Stadthaus. Ich hatte die große Freude, einen kleinen Bach-Abend vor sämtlichen Teilnehmern des ökumenischen Weltkongresses zu geben Es ist die schönste Orgel, die ich jemals angetroffen habe“

Verzeichnis der von der Firma E. F. WALCKER & CIE für Schweden erbauten Werke.

	Reg.	Jahr		Reg.	Jahr
Stockholm, Blaue Halle im Stadthaus	115	1925	Jonstorp, Kirche	18	1925
Malmö, Petrikerke	75	1914	Gefle, St. Matthäus-Methodistenkirche	16	1920
Malmö, Karölkirche	50	1921	Ottarp, evangelische Kirche	16	1920
Göteborg, Oergrytekerke	48	1922	Gammalstorp, församlingkerke	14	1922
Thorsås, Kirche	26	1925	Häradsbäck, evangelische Kirche	14	1920
Assarum, Kirche	25	1922	Blidinge, Kirche	15	1922
Urshult, Kirche	25	1922	Malmö, Realschule	15	1914
Frändefors, Kirche	25	1922	Täfelsås, Kirche	15	1922
Linneryd, Kirche	25	1922	Oeljhult, Kirche	11	1922
Stockholm, Bethelkapelle	25	1922	Malmö, Sirkuskerke	10	1922
Stockholm, St. Paulskerke	22	1920	Oxelboe, Kirche	8	1921
Stockholm, Salemskapelle	22	1921	Stockholm, Privat (B)	8	1910
Stockholm, St. Petruskerke	20	1905	Stockholm, A. & B.	7	1914
Ryssby, Kirche	19	1924	Stockholm, Privat	5	1905

1913-14 byggde alltså Walcker Sveriges hittills största orgel till S:t Petri kyrka i Malmö. Den väldiga fasaden till Olof Schwans orgel från 1797 fick nya ljudande Walckerpipor i de undre stora pipfalten (Principal 16' man I i sidofalten och Principal 8' man I i mittarkaden). Notera att man II och IV hade elektropneumatisk traktur. Trumpetkörer 16', 8' och 4' i både man I och II kan härledas till den Elsassiska orgelreformen. Den omistliga Eufonen i man III var nog en anpassning till svensk orgelkultur. Vill man få en uppfattning av hur Petriorgeln lät kan man lyssna till en systerorgel som fortfarande finns bevarad: Den till Rotterdams sydkyrka från 1914 (75/IV), 1970 flyttad till Doesburg

S:t Petri kyrka, Malmö. Spelbordet till 1914 års Walckerorgeln. Magasinerat i Malmö museer.

Disposition Malmö S:t Petri, 1913-14, Opus 1792. (73 stämmor). Disposition av Axel Boberg (1876-1946) Organist i S:t Petri 1911-1942. Fet stil = stämmor som finns bevarade helt eller delvis i nuvarande orgel från 1951

Manual I (18 stämmor)
 Borduna 16'
 Principal 16'
 Principal 8'
 Dubbelflöjt 8'
 Gamba 8'
 Grobgedackt 8'
 Gemshorn 8'
 Flauto Amabile 8'
 Syntematofon 8' Htr
 Octava 4'
 Flüte octaviante 4'
 Kvinta 2 2/3'
 Octava (överbl) 2'
 Mixtur 5 chor
 Kornett 5-8 chor
 Trumpet 16'
 Tuba mirabilis 8' Htr
 Clairon 4'

Manual II (16 stämmor)
 Kvintadena 16'
 Flöjtprincipal 8'
 Kvintadena 8'
 Konsertflöjt 8'
 Fugara 8' Htr
 Gedackt 8'
 Violin 8'
 Violinprincipal 4'
 Traversflöjt 4'
 Piccolo 2'
 Mixtur 3-4 chor
 Kornettino 3-5 chor
 Fagott 16' Htr
 Trumpet 8' Htr
 Trumpet 4'
 Klockspel

Manual III (13 stämmor)
 Lieblich gedackt 16'
 Violinprincipal 8'
 Flüte harmonique 8'

Salicional 8'
 Rörflöjt 8'
 Voix céleste 8'
 Eolin 8'
 Violin 4'
 Flauto dolce 4'
 Flautino 2'
 Harmonia aethera 3 chor
 Eufon 8'
 Oboe 8'

Fjärrverk (man IV)
 (5 stämmor)
 Vox angelica 8'
 Lieblich gedackt 8'
 Ekogamba 8'
 Gemshorn 4'
 Vox humana 8'
 Tremulant

Kororgel (man IV)
 (3 stämmor)
 Rörgedackt 8'
 Dulcian 8'
 Spetsflöjt 4'

Pedal (18 stämmor)
 Principal 32'
 Principal 16'
 Subbas 16'
 Violon 16'
 Harmonikabas 16'
 Ekobas transm 16'
 Quinta 10 2/3'
 Octavbas 8'
 Cello 8'
 Gedacktbas transm 8'
 Salicetbas transm 8'
 Koralbass 4'
 Mixtur 5 chor
 Bombardon 32'
 Kontrafagott 16'

Basun 16'
 Trumpet 8'
 Clairon 4'

Koppel mm (51st)
Manubrier (17):
 II man. - I man.
 III man. - I man.
 IV man. - I man.
 III man. - II man.
 I man. - pedal
 II man. - pedal
 III man. - pedal
 I man. 4' - pedal
 II man. 4' - pedal
 II man. 4' - I man.
 III man. 4' - I man.
 II man. 16' - I man.
 II man. 16'
 III man. 16'
 II man. 4'
 IV man. - pedal
 Melodikoppel I/II 4'

Trampor (9):
 I man. - pedal
 II man. - pedal
 III man. - pedal
 II man. - I man.
 Fri kombination 1-4
 Tutti
 Svällare för II man.
 Svällare för III man.
 Svällare för fjärrverk
 Svällare för kororgel
 Rullsvällare

Tryckknappar i klaviaturramen (8):
 III man. 16' - I man.
 II man. 16' - I man.

II man. 16'
 I man. 4' - pedal
 II man. 4' - pedal
 III man. 4' - I man.
 II man. 4' - I man.
 II man. 4'

Tryckknappar under man I (16):
 II man. - I man.
 III man. - I man.
 III man. - II man.
 I man. - pedal
 II man. - pedal
 III man. - pedal
 Melodikoppel I/II 4'
 Utlösning
 Tutti
 Vals från
 Handregister från
 FFF från
 Fri kombination 1-4
 Automatisk pedalkväxling, fritt inställbar över man IV.
 Visare för rullsvällare
 Visare för luft

Tangentomfång: C-a³
 Pedalomfång: C-f¹
 Man II & III utbyggda en oktav över tangentomfånget.

Lufttryck: 90 mmVp-150 mmVp
 Rörpneumatisk traktur och registratur.
 Elektropneumatisk traktur till man II och man IV.
 Taschenlådor
 Antal pipor: ca 5348
 Spelbordet lär finnas i Malmö museers magasin. Fn kan de dock inte lokalisera det.

och restaurerad av Flentrop för ett par år sedan. Ett tecken på den historiska orienteringen hos Oscar Walcker vid den tiden är att Mixturerna i Doesburg är kopierade från Silbermannorglar. Doesburgorgeln finns inspelad på CD (Toccatà TRR 9601), där man i musik av Reger kan få en förnimmelse av hur balanserat grandios även S:t Petris orgel klingar en gång.

På 40-talet ansågs orgeln i Malmö S:t Petri omodern av den nytillträdde organisten Carl Bengtsson och ersattes som bekant av en högklassig Marcussenorgel 1951. Axel Boberg lär ha varit mycket besviken på Carl Bengtsson för att han ville kasta ut Walckerorgeln och skall enligt Bengt Andreas ha sagt upp bekantskapen med sin efterträdare.

Till skillnad från Oscarskyrkans Marcussenorgel består dock Petriorgeln nästan till hälften av återanvänt pipmaterial från Walckerorgeln. Ett stort symfoniskt svällverk med högtrycksrörverk och barkermaskin för kopplen är inte riktigt vad man väntar sig av Sybrand Zachariasens under 50-talets orgelrörelse. Lustigt nog fungerar Walckers orörda senromantiska intonation förvånansvärt bra ihop med Marcussens extrema orgelrörelseintonation med vidöppna pipfötter. Den lyckade syntesen av äkta romantik och orgelrörelse gör detta välbyggda instrument till en ovanligt välklingande universalorgel. Dessutom är hela Walckers imponerande bälgsystem med magasin och regulatorer i tre våningar återanvänt i nuvarande orgel.

Örgryte nya kyrka, Göteborg

En annan stor försvunnen Walckerorgel är den som stod i Örgryte nya kyrka i Göteborg.

Sakkunnig och kontrollant var den fd orgelbyggaren Eskil Lundén, som studerat hos Wilhelm Sauer. För att förstå den hårda konkurrens som svenska orgelbyggare utsattes för vid den tiden kan en jämförelse av anbuden som Lundén gjorde av anbuden den 24 maj 1922 vara av intresse.

Åkerman & Lund

Alt I

45 stämmor och rörpneumatik. 45 000 kr

Alt II

Transmissionsorgel med 62 register,

45 stämmor. 42 000 kr

Magnussons Orgelfabrik

45 stämmor och rörpneumatik. 38 500 kr

E. F. Walcker & Co

46 stämmor och rörpneumatik, varav 4

transmissioner. 34 000 kr

Lundén föreslog kyrkorådet att anslå ett belopp av högst 35 000 kr till ny orgel. Han meddelade samtidigt att fortsatt uppdrag som kontrollant skulle komma att kosta 5 000 kr! Disposition från den 19 aug 1922 såg ut som följer:

När kyrkan och läktaren skulle byggas om i slutet av 30-talet monterades orgeln ned, och när det var dags att sätta upp den igen hade kyrkan fått en ny organist vid namn Lennart Svegelius som hade orgelrörelseideal. Man lät istället Mårtenssons bygga en modern orgel 1939 med användande av ett par stämmor från Walckerorgeln. Walkerorgeln användes alltså bara i 16 år innan den revs!

Alsen

Till Alsens kyrka utanför Östersund byggdes 1924 en orgel förmodligen av Sauer, men under Walckers namn. Författaren har sex stämmor från

Disposition Örgryte nya kyrka 1922-23, Opus 1998. (48 stämmor)

Manual I (15 stämmor)

Borduna	16'
Principal	16'
Principal	8'
Dubbelflöjt (trä)	8'
Flûte harmonique	8'
Gamba	8'
Dolce	8'
Octava	4'
Gemshorn	4'
Rörflöjt	4'
Octava	2'
Cornett	3-6 chor
Mixtur	5 chor
Trumpet	16'
Trumpet	8'

Manual II (13 stämmor)

Gedackt	16'
Principal	8'
Viola	8'
Fugara	8'
Konsertflöjt	8'
Qvintatön	8'
Borduna	8'
Violin	4'
Flûte octaviante	4'
Flautino	2'
Sesquialtera	2 chor
Oboe	8'
Klarinett	8'

Manual III (10 stämmor)

Fugara	16'
Basetthorn	8'
Salicional	8'
Aeoline	8'
Voix céleste	8'
Rörflöjt	8'
Salicet	4'
Fernflöjt	4'
Piccolo	2'
Euphone	8'

Pedal (10 stämmor)

Violon	16'
Salicetbas	16'
Subbas	16'
Ekobas	16'
Quinta	10 2/3'
Violoncelle	8'
Bordun	8'
Oktava	4'
Basun	16'
Fagott	16'

Koppel mm (21st)

II/I
III/I
III/II
I/Pedal
II/Pedal
III/Pedal
Suboktav II/I
Superoktav I
(utbyggt för alla reg utom 2', Mix, Cor)
Suboktav III
3 fria kombinationer
Piano
Mezzoforte
Forte
Tutti
Registersvällare
Pianopedal II & III (inställbar)
Zungen "ab"
Mixturen "ab"
Walze "ab"
Tangentomfång: C-a ³
Pedalomfång: C-f ¹

Rörpneumatisk traktur och registratur.
Taschenlådor

man II i sin ägo. De är alla extremt veka och Liebl ged, Quintatön och Traversfl har alla överlabier av Sauertyp, så att säga med överbett. Harmonia aeterea är en vanlig korsett av extremt strypta spetsgambapipor. Cor anglaise 8' har samma konstruktion som Oboen i Malmö Caroli (fransk oboe med intona-tionslock). Orgeln ersattes 1970 av en ny orgel från Åkerman & Lund

Alsen, Sauer 1924 (20 stämmor)

Manual I (8 stämmor)

Bourdon	16'
Principal	8'
Gamba	8'
Dulciana	8'
Flûte harmonique	8'
Octave	4'
Rohrflöte	4'
Trompete	8'

Manual II (8 stämmor)

Violinprincipal	8'
Salicional	8'
Voix céleste	8'
Lieblich gedackt	8'
Quintatön	8'
Traversflöte	4'
Harmonia aethera 3 chor	
Cor anglaise	8'

Pedal (4 stämmor)

Kontrabass	16'
Subbass	16'
Cello	8'
Basson	16'

Koppel (6st)

II/I	
I/Ped.	
II/Ped.	
Super I	
Super II	
Sub II/I	

Urshult

I Urshult kyrka sydost om Växjö byggde Walcker ett större instrument med ovanligt många stråkstämmor. Den är helt sannolikt helt byggd av Walcker eftersom alla underskäg är gjorda som rullskäg av trä. Sauer använde oftast kryckskäg av mässing. Orgeln ersattes 1962 av en Hammarbergorgel, men kantorn sparade ett par stämmor i en lada. Författaren har ett par av dessa stämmor i sin ägo. Violon 16' härifrån kommer att återanvändas i den nya kororgeln i Malmö S:t Andreas. Enligt bevarade manubrier i grönt, vitt och rosa hade orgeln följande disposition:

Urshult 1922, Opus 1962, (25 stämmor)

Manual I (10 stämmor)

Borduna	16'
Principal	8'
Flûte harmonique	8'
Gamba	8'
Dolce	8'
Octava	4'
Rörflöjt	4'
Octava	2'
Cornett 3-5 fach	
Trumpet	8'

Manual II (10 stämmor)

Lieblich Gedackt	16'
Principal	8'
Violin	8'
Aeoline	8'
Salicional	8'
Voix céleste	8'
Rörflöjt	8'
Flûte octaviant	4'
Piccolo	2'
Clarinet	8'

Pedal (6 stämmor)

Violon	16'
Subbass	16'
Gedackt	16'
Cello	8'
Octava	4'
Basun	16'[?]

Koppel mm (5 st)

II/I	
I/Pedal	
II/Pedal	
Super III/I	
Suboktav II/I	

Rörpneumatisk traktur och registratur.
Taschenlådor
Manubrier

Frändefors

I Frändefors i Dalsland fanns en annan större Walckerorgel från 1922 som så sent som 1991 skrotades totalt för att ge plats åt en Söderlingrekonstruktion. I grannkyrkan Erikstad finns dock en Sauerorgel, omdisponerad av Lindegren 1975.

Frändefors 1922, Opus 1957, Riven 1991 (23 stämmor)

Manual I (11 stämmor)

Borduna	16'
Principal	8'
Flöjt	8'
Gamba	8'
Salicional	8'
Gedackt	8'
Octava	4'
Violin	4'
Octava	2'

Mixtur 3 fach

Trumpet 8'

Manual II (7 stämmor)

Gedackt	16'
Principal	8'
Konsertflöjt	8'
Aeoline	8'
Voix céleste	8'
Flöjt	4'
Clarinet	8'

Pedal (5 stämmor)

Violon	16'
Subbass	16'
Oktavbass	8'
Cello	8'
Basun	16'

Ottarp

I skånska Ottarp finns nästan ett helt Walckerpipverk bevarat. Orgeln stod orörd till 1990 då Mårtenssons byggde en ny orgel med återanvändande av alla stämmor utom Voix Céleste 8', Gamba 8' och lägsta okta-ven i Violon 16'.

Ottarp, 1920 (16 stämmor)

Manual I (7 stämmor)

Borduna	16'
Principal	8'
Flöjt harmonisk	8'
Gamba	8'
Octava	4'
Mixtur 3-4 fach	
Trumpet	8'

Manual II (7 stämmor)

Violinprincipal	8'
Rörflöjt	8'
Salicional	8'
Voix céleste	8'
Traversflöjt	4'
Tremulant	

Pedal (5 stämmor)

Violon	16'
Subbass	16'
Gedacktbass	8'
Cello	8'

Koppel

I/P	
II/P	
II/I	
II 16'/I	
II 4'/I	
I 4'/P	

Dô morgeln i Riga

AV JAHN H. BÖRJESSON

1881 tecknades kontrakt på en ny orgel till domkyrkan i Riga mellan församlingen och firma Walcker i Ludwigsburg. Denna skulle innehålla 90 stämmor men kom av församlingens organist efter ett idogt arbete att förhandlas upp till 120 stämmor. Walcker utökade i sin tur dispositionen med ytterligare fyra stämmor för att på detta bygga världens största orgel. Orgeln stod färdig på verkstaden 4 augusti 1883 och skeppades sedan iväg till Riga där monteringen vidtog 25 november. Vid invigningen 30 december samma år var hel 3400 personer närvarande och på programmet stod bl.a. en ny komposition av Franz Liszt, Nun danket alle Gott. 36 stämmor var då ännu inte färdiga. Den nästan ofattbart snabba uppbyggnaden tyder på ett raffinerat bygge med god planering.

Orgeln fick följande disposition:

Manual I		Manual II				Huvudpedal	
Principal	16'	Geigenprincipal	16'	Salicional	8'	Principalbass	32'
Flauto major	16'	Bourdon	16'	Bifra 8' &	4'	Octavbass	16'
Viola di gamba	16'	Principal	8'	Harmonika	8'	Violonbass	16'
Octav	8'	Fugara	8'	Bourdon d'echo	8'	Contraviolonbass	16'
Hohlflöte	8'	Spitzflöte	8'	Geigenprincipal	4'	Subbass	16'
Doppelflöte	8'	Rohrflöte	8'	Spitzflöte	4'	Flötenbass	16'
Bourdon	8'	Concertflöte	8'	Traversflöte	4'	Gedecktbas	16'
Quintatön	8'	Lieblich Gedeckt	8'	Dolce	4'	Quintenbass	10 2/3'
Viola di gamba	8'	Viola di Alta	8'	Piccolo	2'	Octavbass	8'
Gemshorn	8'	Dolce	8'	Mixtur IV		Hohlflötenbass	8'
Dulcan	8'	Principal	4'	Vox humana	8'	Gedecktbas	8'
Quinte	5 1/3'	Fugara	4'	Basson	8'	Violoncello	8'
Sexquialtera II (5 1/3' + 3 1/5')		Salicet	4'	Clarinette	8'	Terzbass	6 2/5'
Octav	4'	Flauto dolce	4'	Manual IV		Octavbass	4'
Gemshorn	4'	Quinte	2 2/3'	Quintatön	16'	Hohlflöte	4'
Hohlflöte	4'	Superoctav	2'	Flötenprincipal	8'	Octav	2'
Gamba	4'	Waldflöte	2'	Unda maris	8'	Sexquialtera II (10 2/3' + 6 2/5')	
Rohrflöte	4'	Terz	13/5'	Piffaro	8' & 2'	Mixtur V	
Terz	3 1/5'	Cornett V (från g0)		Melodica	8'	Grand Bourdon V	32'
Quinte	2 2/3'	Sexquialtera II		Flute traversiere	8'	(kombination av andra stämmor)	
Octav	2'	Mixtur IV		Bourdon doux	8'	Bombardon	32'
Superoctav	1'	Äolodicon	16'	Äoline	8'	Posaune	16'
Cornett V (från c0)		Ophycleide	8'	Voix celeste	8'	Trompete	8'
Mixtur VI		Fagott & Oboe	8'	Viola tremolo	8'	Corno	4'
Scharff IV		Oboe		Flötenprincipal	4'	Schwellpedal	
Contrafagott	16'	Manual III		Gedecktflöte	4'	Violon	16'
Tuba mirabilis	8'	Salicional	16'	Vox angelica	4'	Bourdon	16'
Trompete harmonique	8'	Lieblich Gedeckt	16'	Salicet	2'	Dolceflöte	8'
Cor anglais	8'	Geigenprincipal	8'	Harmonia ätheria III		Violon	8'
Euphon	8'	Viola d'amour	8'	Trompete	8'	Viola	4'
Clairon	4'	Wienerflöte	8'	Physharmonika	8'	Flautino	2'
Cornettino	2'	Gedeckt	8'			Serpent	16'
						Bassethorn	8'

Orgeln är byggd med mekaniska kägellådor och barkermaskiner till manual I & II, pedal samt registermekaniken. Manual IV placerades på en undre körläktare och var separat spelbar från ett andra spelbord. Orgeln var ett tekniskt underverk för sin tid med 16 kombinationer och ett pneumatiskt registercrescendo med hastighetskontroll.

Renoveringar genomfördes 1896 och 1907 varvid det fjärde manualverket flyttades upp i det stora orgelhuset och fick rörpneumatisk traktur. Under andra världskriget plundrades en liten del av pipverket, främst de större metallbasarna, till krigsindustrin. 1962 renoverades orgeln av Hermann Eule från Bautzen vilken rekonstruerade de saknade piporna.

En mera genomgripande renovering och återgestaltning gjordes 1981-83 av firma Flentrop, Holland. Några få stämmor rekonstruerades och det fjärde manualverket (ekoverket) återfick sin plats på den undre körläktaren.

Den synnerligen imponerande dispositionen upptar nästan alla tänkbara stämmor som en tysk romantisk orgel vid denna tid hade att uppvisa och orgeln är därför ett ovärderligt referensexemplar vid renoveringar och rekonstruktioner. Jag vill här endast nämna ett fåtal detaljer.

I manual II finns stämmorna Äolodicon 16', Fagott-Oboe 8' samt Oboe 4', alla med genomslående tungor. Genom en särskild anordning kan lufttillförseln medelst en pedal regleras och åstadkomma fantastiska dynamiska och klangliga effekter och härvidlag likna det franska harmoniet. Även Physharmonika 8' och Serpent 16' i ekoverket och dess lilla pedalverk är av harmoniumtyp utan uppsatser. Bland de genomslående rörverken märks också den runda och bäriga Bombardon 32' i pedalen. Flöjter och stråkar finns i outsinlig mängd, t.ex. Concertflöte, Wienerflöte, Viola di Alta och Melodica. Klangmöjligheterna är rika och orgelns tutti är något av det mest bäriga och katedraliska man kan få uppleva.

Det är nu 23 år sedan orgeln senast renoverades och för ungefär ett år sedan kallades en grupp orgelbyggare och konsulter till dômes för att

diskutera orgelns underhåll, renovering samt nyttjande. Gruppen består av Janis Kalnins, Kristian Wegscheider, Christian Scheffler, Göran Grahn samt undertecknad. Fr.a. är mekaniken i stort behov av justering. Man diskuterar även om några av de 1962 tillkomna piporna skall ersättas med nya. Vidare måste en plan för orgelns nyttjande göras upp där man anger hur många konserter som kan få ges under ett år. Slitaget är idag stort p.g.a. alldeles för stor konsertverksamhet. Dessutom bör

man kontrollera att de konserterande organisterna är medvetna om vad för slags orgel de trakterar. Ovarsam hantering har lett till ökat slitage och direkta skador.

Orgeln i Riga tillhör vårt organologiska världsarv och bör som sådan trakteras och njutas som det monument den är.

Jan H Börjesson är organist och orgelkonsult i Göteborg.

RESTPLATSER till Lettland 26-29 juni

Än finns ett fåtal platser kvar på orgelresan med Göran Grahn. Deltagarpris inkl flyg från Arlanda, hotell och flertalet måltider 5.380 kr. Kontakta Jerker Sjöqvist snarast för vidare upplysningar. Tel. 0303-917 33, e-post: jerker.sjoqvist@kmr.se